

мірою ускладнили позицію А. Шептицького, змусивши його до болісних компромісів.

Таким чином, взаємини між О. Барвінським і А. Шептицьким є цінним прикладом складного діалогу між двома таборами української еліти – церковною і світською – в умовах кризової міжвоєнної доби. Їхні постаті репрезентують не лише дві моделі служіння народу, але й дві траєкторії національного поступу, що, попри розбіжності, доповнювали одна одну в спільній боротьбі за збереження української ідентичності.

Список використаних джерел

1. Лехнюк Р. О. «Лише під проводом нашого ВПр. Епископату може нарід наш двигнути ся з занепаду»: взаємини представників українського християнсько-суспільного руху з вищими ієрархами Греко-католицької церкви в Галичині на початку XX ст. *Історія релігій в Україні*. 2016. Ч. 1. С. 483–496.
2. Лехнюк Р. О. Постать митрополита Андрея Шептицького в неопублікованих фрагментах «Споминів з мого життя» Олександра Барвінського. *Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність*. 2023. Вип. 38. С. 244–258.
3. Чорновол І. «Владика для всіх вірних» – Митрополит Андрей Шептицький у спогадах Олександра Барвінського. URL: https://risu.ua/vladika-dlya-vsikh-vernih-mitropolit-andrey-sheptickiy-u-spogadah-oleksandra-barvinskogo_n75326?utm_source=chatgpt.com

Іван КУЦІЙ

доктор історичних наук,
професор кафедри історії України, археології та спеціальних
галузей історичних наук Тернопільського
національного педагогічного
університету імені Володимира Гнатюка

ПОСТАТЬ МИТРОПОЛИТА АНДРЕЯ ШЕПТИЦЬКОГО В УКРАЇНСЬКІЙ ІСТОРІОГРАФІЇ: ОСНОВНІ ТЕНДЕНЦІЇ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Митрополит Андрей Шептицький упродовж різних історіографічних періодів привертав увагу численних науковців завдяки багатогранності своєї діяльності та глибині особистості. Його постать стала предметом спеціалізованих досліджень у різних галузях історії, філології, богослов'я, релігієзнавства, політології та інших соціогуманітарних дисциплін. Дослідники вже тривалий час аналізують життєвий шлях митрополита, його церковну та суспільно-політичну діяльність, духовну і публіцистичну спадщину, а також

багатогранний вплив на українське суспільство Східної Галичини. Слід зазначити, що заявлена тема не є повністю новою: окремі її аспекти вже були предметом історіографічного аналізу таких учених, як Володимир Великочий [2] та Наталія Винник [3]. Аналіз діаспорної історіографії цієї проблематики представлено в монографії колективу львівських науковців [1].

Наукові дослідження зосереджені на ролі А. Шептицького у формуванні українського національного руху, його ставленні до політичних і соціальних проблем свого часу, зусиллях з утвердження греко-католицької церкви та збереження української культури. Загальний науковий доробок щодо теми можна умовно розподілити на кілька груп дослідників: історики української діаспори, радянські вчені, дослідники церковного сану, сучасна світська українська історіографія та зарубіжні (передусім польські) науковці. Кожна з цих груп мала власну специфіку і методологічні підходи.

Початок систематичних досліджень постаті митрополита поклала українська діаспорна історіографія. Водночас її науково-дослідницькі та популярно-публіцистичні праці часто не спиралися на широке коло джерел, характеризувалися нестачею чи навіть недостовірністю архівних матеріалів, а також значним впливом мемуарної складової та публіцистичного стилю викладу. У працях діаспорних науковців особливо акцентувалася роль митрополита в житті самої діаспори. Серед ключових біографів і авторів монографій із середовища української діаспори слід відзначити Степана Барана, Лесю Храпливу-Щур, Лонгина Цегельського, Михайла Марунчака, Михайла Островерха, Івана Ортинського, Петра Ісаїва, Володимира Косика та інших. Загалом діаспорний етап дослідження постаті А. Шептицького можна розглядати як вступний, основним його внеском є постановка теми й введення до наукового обігу значного обсягу мемуарного матеріалу.

Одночасно з діаспорною історіографією постать митрополита зачіпали і деякі радянські дослідники, зокрема Іван Компанієць та Володимир Осечинський. Проте їхні праці здебільшого мали ідеологічно-пропагандистський характер і не відзначалися науковою глибиною.

Особливістю заявленої теми є те, що історіографічний доробок щодо постаті митрополита можна систематизувати не лише за традиційними критеріями – науковими течіями, напрямками та історіографічними періодами – а й за специфічним поділом на світську і церковну історіографію. Остання представлена не просто дослідниками, які з інституційно-соціального погляду належать або мають причетність до Церкви, а й характеризується специфічними методологічними підходами до вивчення постаті церковного першопісарха.

Церковна історіографія здебільшого формується дослідниками, які не мали фахової соціогуманітарної освіти. Проте цінність їхнього доробку полягає у глибокому аналізі митрополита А. Шептицького як духовного провідника та церковного першоієрарха. Серед авторів праць цього напрямку варто виокремити, передусім, популярну й нині перевидану студію Кирила Королевського (псевдонім Жан-Франсуа-Жозефа Шарона) «Митрополит Андрей Шептицький» [7]. Окрім того, важливо відзначити такі імена, як отці Василь Лаба, Іван Назарко, Ігор Цар, Августин Баб'як, Володимир Війтишин, Ярослав Свищук, владика Василь Івасюк, архієпископ Йосиф Більчевський, єромонах Севастіян, сестра-василіанка Софія Сенік та інші. Особливої уваги заслуговує богословський докторат патріарха ГКЦ Любомира Гузара, захищений у 1972 р., який 2015 р. видано в Україні у форматі монографії «Андрей Шептицький Митрополит Галицький (1901–1944): провісник екуменізму» [6].

Чимало представників Церкви зверталися у своїх дослідницьких і публіцистичних працях до вивчення постаті митрополита Андрея. Вони акцентували увагу переважно на духовних та богословських аспектах його діяльності. Безперечно, більшість авторів церковної історіографії не мали історичної освіти, проте володіли глибокими духовно-богословськими знаннями. Ця обставина суттєво позначилася на методології їхніх досліджень, що й обумовило суттєві відмінності в порівнянні зі світською академічною історіографією постаті А. Шептицького.

Водночас доробок церковної історіографії має незаперечну пізнавальну цінність, адже він репрезентує погляд на митрополита через призму духовних і богословських критеріїв. Для широкої читацької аудиторії, особливо серед церковних прихожан, праці представників церковної історіографії можуть мати навіть більшу цінність, ніж академічні студії. Загалом цей історіографічний напрям можна розглядати як погляд «із середини» церковної структури на її провідника та духовно-морального авторитета.

У сучасній українській історіографії проблематика осмислення діяльності митрополита А. Шептицького стабільно набирає обертів і набуває дедалі більшого значення, привертаючи увагу численних дослідників. Значна кількість праць, присвячених півстолітній церковно-релігійній та національно-політичній діяльності митрополита, дозволяє констатувати формування в українській історіографії окремого міждисциплінарного напрямку, який наші попередники позначили як «шептицькознавство» [2, с. 95; 3, с. 40].

Сучасне українське світське шептицькознавство вирізняється широким та різноманітним дослідницько-тематичним спектром. Це, передусім, засвідчує неймовірну глибину та багатогранність самої постаті А. Шептицького.

Світських учених, насамперед істориків, цікавлять найрізноманітніші прояви його діяльності, однак найбільше уваги приділяють соціальним, політичним, культурним та освітнім аспектам. В центрі дослідницьких інтересів найчастіше опиняються питання взаємин митрополита з політичними партіями, громадськими організаціями, освітніми структурами, кооперативними товариствами тощо. Іноді тематичні постановки є цілком несподіваними й ламають усталені стереотипи про нього як виключно церковного провідника. Зокрема, івано-франківська дослідниця Олена Гайдукевич запропонувала розглянути постать митрополита в контексті природоохоронної діяльності [4].

Сучасний український науковий доробок можна умовно поділити на дві групи: синтетично-узагальнюючі монографічні праці, які претендують на цілісне охоплення біографії митрополита або ключових напрямів його діяльності, та численні вузькоспеціалізовані дослідження окремих аспектів, що зазвичай публікуються у форматі наукових статей чи конференційних тез. В Україні вже захищено чимало дисертаційних досліджень, переважна більшість яких виконана у напрямі історії України і присвячена суспільно-політичним аспектам діяльності А. Шептицького. Попри значну кількість науково-дослідницьких праць, у бібліографії шептицькознавства й досі переважають публіцистичні та популярні видання.

В доробках сучасних українських соціогуманітаристів трапляються праці різного рівня, однак переважають ґрунтовні, високоякісні дослідження, що здійснюють цілісні оцінки діяльності митрополита або глибокий аналіз вузькоспеціалізованих тем. Серед авторів праць про митрополита є як знані в Україні вчені-гуманітаристи (переважно історики), для яких А. Шептицький не є основною темою наукових зацікавлень, так і дослідники-шептицькознавці, які спеціалізуються на вивченні цієї постаті. Зокрема, помітним є доробок Ліліани Гентош, роботи якої здобули в Україні значну популярність [5].

Водночас слід зауважити, що українське шептицькознавство базується переважно на джерельній базі українського походження. З огляду на широкий міжнародний контекст діяльності митрополита, більш масштабне залучення джерел із-за меж України, на нашу думку, має стати однією з пріоритетних тенденцій подальшого розвитку цієї наукової сфери.

На сьогодні в українській науці сформовано достатньо велику кількість синтетично-узагальнюючих монографічних видань, які претендують на комплексну інтерпретацію діяльності А. Шептицького. Майбутнє шептицькознавства на найближчі роки ми бачимо не стільки у створенні нових біографічних синтезів, скільки у глибокому та вузькоспеціалізованому дослідженні окремих проблемно-тематичних аспектів його діяльності. Водночас це зовсім не виключає перспективу розробки нових біографічних

синтезів, які доцільно реалізовувати на базі ширшої джерельної бази та вивчення маловідомих сторінок біографії митрополита.

Привертає увагу й той факт, що постать А. Шептицького цікавила і продовжує цікавити багатьох зарубіжних дослідників. Серед них варто згадати Міхала Вавжонека, Юліана Якуба Бусганга, Густава Цвенгроша, Теофіла Горникевича, Грегора Прокопчука, Анжея Зебу, Едварда Пруса та інших. Окремо слід відзначити доробок польської дослідниці Магдалени Новак, яка активно співпрацює з українськими науковцями. Її монографічне дослідження «Два світи: Проблема національної ідентифікації Андрея Шептицького в 1865–1914 роках» відносно недавно перекладене та видане українською мовою, й користується значною популярністю серед українських читачів [8].

Наголошуємо, що тематика постаті А. Шептицького є однією з тих тем української історії, які найбільше зацікавлюють саме зарубіжних дослідників. І якщо інші історичні теми часто мають дискусійно-конфронтаційний потенціал у трактуваннях української та зарубіжної історіографії, то постать А. Шептицького, навпаки, є темою з великим потенціалом для наукового діалогу і співпраці між ними.

Таким чином, українська історіографія широко висвітлює тематику особи митрополита А. Шептицького та його багатогранної діяльності. Проте окремі аспекти залишаються предметом дискусій і потребують подальшого дослідження. В цілому сьогодні постать А. Шептицького можна вважати достатньо добре вивченою. Водночас ця тема далека від вичерпності – багато її аспектів залишаються невивченими, дискусійними або такими, що потребують наукового переосмислення.

Зокрема, дуже слабо дослідженим є питання участі митрополита в так званому «обрядовому русі» – протистоянні течій «восточників» і «латинників» всередині церковної структури. Варто також зазначити суттєвий розрив між найновішими науково-дослідницькими здобутками шептицькознавства та його популярно-публіцистичним компонентом, а також відповідно масовими уявленнями та стереотипами про особу церковного першоієрарха. Так, сучасне академічне шептицькознавство вже ґрунтовно дослідило конфліктні ситуації між митрополитом і проводом радикально-націоналістичного підпілля, зокрема засудження ним терористичних акцій ОУН. Натомість у масовій свідомості ці взаємини стереотипно сприймаються як органічне співіснування.

Серед проблемних аспектів сучасного шептицькознавства варто відзначити, що між його світським і церковним компонентами далеко не завжди налагоджений повноцінний діалог, співпраця та обмін науковою інформацією. Дослідження, що виконуються в церковно-богословському середовищі, не завжди є загальнодоступними для масового читача чи навіть для

світських науковців-соціогуманітаріїв. Через це повноцінна інтеграція різних напрямів шептицькознавства і створення цілісного інформаційного простору для трансляції його наукових здобутків постає як важливе завдання на майбутнє.

В Україні вже здійснено чимало перевидань духовно-богословської, публіцистичної та епістолярної спадщини А. Шептицького. Водночас висока читацька і дослідницька популярність цієї постаті ставить на порядок денний реалізацію проєкту повного видання його творів, пастирських послань і листів. Також актуальним є опрацювання, систематизація та цілісне видання спогадів і мемуарів про нього. Підсумовуючи, можна стверджувати, що шептицькознавство, незважаючи на свої вагомні здобутки, ще довго залишатиметься перспективним і популярним міждисциплінарним напрямом наукових досліджень.

Список використаних джерел

1. Ададуров Вадим, Бабинський Анатолій, Зайцев Олександр. Образи митрополита Андрея Шептицького в публіцистиці й історіографії української діаспори, 1944–1989 рр. / Колективна монографія за ред. Вадима Ададура. Львів: Видавництво УКУ, 2023. 260 с.
2. Великочий Володимир. Українська історіографія про життєдіяльність митрополита Андрея Шептицького за доби визвольних змагань 1914–1919 рр. *Схід: аналітико-інформаційний журнал*. 2008. № 5. С.95–102.
3. Винник Наталія. Постать Андрея Шептицького в оцінці сучасних українських істориків. *Науковий вісник Івано-Франківського богословського університету УГКЦ «Добрий Пастир»: Богослов'я*. Вип. 8: до 150-річчя від дня народження Митрополита Андрея Шептицького. 2015. С. 40–46.
4. Гайдукевич Олена. Природоохоронна діяльність митрополита Андрея Шептицького. *Спадщина Андрея Шептицького: духовність, діяльність, мораль. Матеріали науково-практичної конференції, присвяченої 150-річчю з дня народження митрополита Української Греко-Католицької Церкви Андрея Шептицького (Тлумач, 9 серпня 2015 р.)*. Івано-Франківськ: Місто НВ, 2015. С. 47–48.
5. Гентош Ліліана. Митрополит Шептицький: 1923–1939. Випробування ідеалів. Львів: ВНТЛ-Класика, 2015. 596 с.
6. Гузар Любомир. Андрей Шептицький Митрополит Галицький (1901–1944) провісник екуменізму. Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2015. 496 с.
7. Новак Магдалена. Два світи: Проблема національної ідентифікації Андрея Шептицького в 1865–1914 роках. Львів: Свічадо, 2023. 640 с.